

Dr. GEDIMINAS PETRAUSKAS, dr. AISTĖ PETRAUSKIENĖ
Lietuvos nacionalinis muziejus

Blinstrubiškių miško partizanai: istorija, archeologija ir paveldosauga

Straipsnyje nagrinėjama Blinstrubiškių miško (Raseinių r., Viduklės sen.) partizanų istorija, daug dėmesio skiriant 1951 m. kovo 27 d. įvykiams kautynėms. Analizuojami 2017 m. Blinstrubiškių miške surengtos kompleksinės ekspedicijos rezultatai, pateikiami surinkti istoriniai ir archeologiniai duomenys, į šio miško partizanų žeminę žvelgiama iš paveldosaugos perspektyvos. Nagrinėjant įvairius šaltinius, atskleidžiamos kompleksinių tyrimų galimybės ir reikšmė, juos interpretuojant piešiamas spalvingas Blinstrubiškių miško partizanų paveikslas.

Blinstrubiškių miško (Raseinių r., Viduklės sen.) partizanų istorija – viena iš daugelio Lietuvos partizaniniame kare. 1951 m. kovo 27 d. sovietų kariams apsupus išduotą Blinstrubiškių miško žeminę, jos prieigose vyko kautynės, per kurias, neatlaikę kur kas didesnių priešų pajėgų, žuvo šeši partizanai, vienas buvo suimtas gyvas, dar vienam pavyko sėkmingai pasitraukti. Kautynėms pasibaigus, žuvusiųjų kūnai buvo nuvežti į Viduklės stribų būstinę, čia jie nufotografuoti ir užkasti netoli buvusio durpyne¹. Atgimimo metais susirūpinta partizanų atminimo įamžinimu: į pušį šalia žeminės buvo įkeltas kryželis, 1990 m.

¹ A. Pocius, Viduklės kraštas karų ir okupacijų audrose, *Viduklė*, sudarė A. Pocius, Kaunas, 2002, p. 317.

atkasti ir Viduklės kapinėse iškilmingai palaidoti partizanų palaikai², 2008 m. prie žeminės duobės pastatytas tipinis atminimo ženklas, o spėjamoje kautynių ir partizanų žūties vietoje – ažuolinis kryžius su Nukryžiuotuoju³.

Vėlyvą 2014 m. rudenį, artėjant partizanų žūties 65-osioms metinėms, Lietuvos šaulių sąjungos Raseinių kuopos Viduklės būrio šauliai sumanė Blinstrubiškių miško žeminę atstatyti. Neturėdami tam reikiamų leidimų, jie pradėjo žeminę kasinėti savavališkai, tačiau pasipylę radiniai, galiausiai – kultūros ir paveldo institucijų dėmesys privertė pradėtus darbus sustabdyti. Surengti kasinėjimai iškėlė klausimą apie šios vietos teisinę padėtį, ir 2015 m. gruodį žeminei, kaip Lietuvos partizanų kautynių ir žūties vietai, buvo suteikta teisinė apsauga⁴.

Savavališki Blinstrubiškių miško žeminės kasinėjimai paskatino sugrįžti prie jau ne kartą aptartos partizanų bunkerių ir žeminių atstatymo problemos⁵. Iki šiol Lietuvoje atstatyta beveik 40 partizanų bunkerių ir žeminių (iš jų – 4/5 autentiškoje vietoje), tačiau tik dviejose vietose – Daugėliškių miške (Raseinių r.)⁶ ir Miknių sodyboje Minaičiuose (Radviliškio r.)⁷ – prieš tai buvo atlikti archeologiniai tyrimai. Šie ir daugelis kitų partizanų bunkerių tyrimų atvejų⁸ atskleidžia, kad atstatant bunkerius ir žemines – svarbiausius apygardų ir rinktinių štabus, įvairaus rango vadų žūties vietas – buvo sunaikintos autentiškos

² *Laisvės kovų aukos Pietų Žemaitijoje*, sudarė V. Steponaitis, antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, Kaunas, 1998, p. 98, 115, 183.

³ *Vakarų Lietuvos partizanų sritis. Atlasas. Kęstučio, Prisikėlimo, Žemaičių apygardos*, parengė E. Jankauskienė, R. Trimonienė, D. Žygelis, Vilnius, 2010, p. 80, 263, pav. 110.

⁴ Unikalus kodas Nekilnojamųjų kultūros vertybių registre – 38834, apibrėžta 414 m² dydžio teritorija.

⁵ A. Čepulytė, Probleminiai ginkluotos rezistencijos į amžinimo aspektai, *Lietuvos istorijos studijos*, 2011, t. 28, p. 123–124; E. Kuckailis, Partizanų bunkerių atstatymo klausimai, *Karys*, 2011, Nr. 8–9, p. 19–21; A. Petrauskienė, Lietuvos partizanų bunkerių ir žeminių atstatymas 1991–2011 m., *Gimtasai kraštas*, 2016, Nr. 10, p. 44–51.

⁶ A. Petrauskienė, G. Petrauskas, V. Vaitkevičius, *Partizanų bunkeris Daugėliškių miške: kompleksinių tyrimų studija ir šaltiniai*, Vilnius, 2017.

⁷ G. Vėlius, D. Žygelis, Pokario Lietuvos partizanų bunkeriai Mėnaičių ir Balandiško k. (Grinkiškio sen., Radviliškio r.), *Lietuvos archeologija*, 2013, t. 39, p. 221–225.

⁸ Iš viso nuo 2010 m. iki pasirodant šiam straipsniui Lietuvoje tyrinėtos aštuonių partizanų bunkerių vietos. Žr. A. Petrauskienė, G. Petrauskas, Naujausiųjų laikų konfliktų archeologija: Lietuvos partizaninio karo tyrimų atvejis, ten pat, 2014, t. 40, p. 231–238.

laisvės kovų vietos, aptikti radiniai išblaškyti, lauko užrašai nepildyti, fotofiksacija nevykdyta. Dėl šios priežasties galimybė nustatyti atstatytų bunkerių ir žeminių konstrukcijos ypatybes, atkurti juose gyvenusių ar laikinai apsistojusių partizanų buitį, tyrinėti ir analizuoti čia vykusių kautynių detales buvo prarasta visam laikui.

Blinstrubiškių miško žeminės vietai suteikus teisinę apsaugą, jos atstatymu pradėjo rūpintis Raseinių rajono savivaldybės administracija. 2017 m. šio straipsnio autoriai Blinstrubiškių miško žeminės atstatymo iniciatoriui, savivaldybės administracijos tarybos nariui Andriui Bautroniui pasiūlė autentiškos žeminės duobės nejudinti, jos aplinkoje atlikti išsamius archeologinius žvalgymus, pagal surinktus istorinius ir archeologinius duomenis nustatyti Blinstrubiškių miško kautynių vietą ir atkurti žeminę naudojusią partizanų gyvenimo ir buities detales. Kitaip, nei buvo sumanyta, imitacinę žeminę pasiūlyta pastatyti už kultūros vertybės ribų, įrengti abi žemines jungiantį pažintinį taką ir archeologinių žvalgymų rezultatus pristatantį stendą.

Straipsnyje analizuojami 2017 m. liepą Lietuvos laisvės kovos įamžintojų sąjūdžio tyrėjų grupės Blinstrubiškių miške surengtos kompleksinės ekspedicijos rezultatai, pateikiami surinkti istoriniai ir archeologiniai duomenys. Nagrinėjant įvairius šaltinius siekiama atskleisti kompleksinių tyrimų galimybes ir reikšmę, juos interpretuojant – atkurti spalvingą Blinstrubiškių miško partizanų paveikslą. Atliekant lauko tyrimus siekta išsaugoti autentišką žeminės vietą, todėl straipsnyje pateikiami duomenys yra reikšmingi žvelgiant iš paveldosaugos perspektyvos.

Blinstrubiškių miško partizanai

Kad Blinstrubiškių (kitaip – Paupio, Švendrų, Vėrybių) miške lankosi partizanai, buvo žinoma nuo 1949 m. liepos. Esama duomenų, kad tuo metu partizanas Stasys Narbutas-Apolinaras (g. 1926 m. Galkaičių k., Viduklės vls.) sutiko miške dirbančius Leonardą Blinstrubą ir Joną Kazlauską, kuriuos iš gimnazijos laikų pažįstamas draugas buvo užverbavęs

būti ryšininkais (pirmąjį – Brūkšnio, antrąjį – Taško slapyvardžiu)⁹. Be L. Blinstrubo, aktyvus partizanų rėmėjas buvo jo brolis Vaclovas¹⁰.

Partizanų žeminė Blinstrubiškių miške, šalia Petro ir Kristinos Blinstrubų sodybos Švendrų kaime įrengta 1950 m. lapkritį. Žeminę Blinstrubų sodyboje pastatė ir į mišką dalimis pervežė¹¹ Kęstučio apygardos Birutės rinktinės Dubysos rajono partizanai. Be jų, žeminėje buvo apsistoję Krizostomo Labanausko-Justo vadovaujami Birutės rinktinės štabo nariai. Tai, kad vienoje žeminėje veikė rinktinės ir rajono štabai, kartu gyveno 13–14 partizanų, šiandien laikoma viena pagrindinių partizanų žūties priežasčių¹².

Operatyvinių ir agentūrinių bylų duomenys rodo, kad štabo narius sekė daug agentų, jų ieškant buvo užvesta agentūrinė byla „Žalieji“ (rus. *Зеленые*). Nors saugumui kurį laiką tikslios partizanų buvimo vietos susekti nepavyko, jo darbuotojai žinojo apytiksles partizanų veikimo ribas. Anot agentų pranešimų, jos siekė tuometinį Viduklės valsčių, Alaviniškių, Graužų, Jūkainių, Lauksminiškių, Nemakščių, Paliepių ir Užumedžio kaimų apylinkes¹³.

Blinstrubiškių miško partizanų žūties istorijos ištakos siekia 1950 m. gruodį, kai pablogėjus sveikatai gydytis į Klaipėdą išvyko Dubysos rajono vado pavaduotojas Bronius Živatkauskas-Keršis (g. 1926 m. Didvėjo k., Viduklės vls.). Šis partizanas nuo pat pradžių pasitikėjo slaptais agentais ir pateko į MGB akiratį. Po kelių mėnesių, 1951 m. kovą susirgęs džiova, į Klaipėdą išvyko gydytis Dubysos rajono vadas S. Narbutas ir jo žmona partizanė Stasė Rutkauskaitė-Aldona (g. 1926 m. Jonaičių vs., Kelmės vls.; juos naktį iš 1948 m. liepos 27 į 28-ąją slapta sutuokė Aliejų bažnyčios klebonas, 1950 m. vasarą gimė dukra Regina¹⁴). Prieš išvykdamas

⁹ S. Narbuto 1951 m. kovo 31 d. tardymo protokolas, *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – *LYA*), f. K-1, ap. 58, b. 41978/3, t. 1, l. 38–39.

¹⁰ V. Blinstrubo 1951 m. kovo 29 d. arešto nutarimas, ten pat, b. P-18707.

¹¹ 2017 m. liepos 16 d. Blinstrubiškių miške pasakojo Juozas Kačinskas.

¹² A. Pocius, *Viduklės kraštas karų...*, p. 315.

¹³ 1950 m. rugpjūčio 2 d. Raseinių rajono MGB viršininko papulkininkio Isaičevo pažyma apie naujai sudarytą agentūrinę bylą *Žalieji*, *LYA*, f. K-30, ap. 1, b. 636, l. 17.

¹⁴ *Naikintos, bet nenugalėtos kartos kelias. Prisiminimai*, sudarė N. Gudonytė, Vilnius, 2006, p. 180.

S. Narbutas partizanų rėmėjui Antanui Mažeikiui į Burgaičių kaimą nunešė archyvą su dokumentais¹⁵.

Kurį laiką „naudoti tamsoje“, tų pačių metų kovo 24 d. S. Narbutas, S. Rutkauskaitė ir B. Živatkauskas buvo sulaikyti Klaipėdoje, pas juos rasta partizanų dokumentų ir spaudos. Sulaikytieji, neištvėrę žiaurių tardymų ir kankinimų, nurodė bunkerių vietas (tarp jų ir Blinstrubiškių miško žeminę), įvardijo 106 partizanus, jų ryšininkus ir rėmėjus¹⁶. Kiek vėliau, 1951 m. gruodžio 14–17 d., S. Narbutas ir B. Živatkauskas Pabaltijo karinės apygardos tribunolo sprendimu buvo nuteisti mirties bausme sušaudant (nuosprendis įvykdytas 1952 m. birželio 20 d. Vilniuje), S. Rutkauskaitė skirta 25 metų lagerio ir 5 metų be teisių su turto konfiskavimu bausmė¹⁷.

1951 m. kovo 27 d., antrosios Velykų dienos rytą, Blinstrubiškių miške surengta karinė čekistų operacija, kurioje dalyvavo Klaipėdos srities MGB, 273-iojo Gdansko šaulių pulko ir 32-ojo vidaus kariuomenės šaulių pulko kariniai daliniai¹⁸. Operacijos metu žeminėje buvo aštuoni partizanai. Birutės rinktinės vadas ir du partizanai prieš dieną buvo išvykę tarnybinais reikalais (siekiant, kad laisvės kovotojai susirinktų žeminėje, išvakarėse imituotas aplinkinių kaimų siautimas)¹⁹. Apsupti kelių karinių pajėgų žiedų, partizanai padegė dokumentus, pačią žeminę²⁰ ir bandė prasiveržti, tačiau žūties ir arešto pavyko išvengti tik į tankią eglę įlipusiam ir nepastebėtam partizanui Antanui Janušui-Skudučiui (g. 1920 m. Kalniškių k., Nemakščių vls.; žuvo 1951 m. spalio 6 d. Lypjaunio miškelyje ties Antapusinio k.²¹).

¹⁵ A. Mažeikio 1951 m. birželio 18 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 41978/3, t. 3, l. 110–111.

¹⁶ S. Narbuto 1951 m. kovo 31 d. ir balandžio 18 d. tardymo protokolai, ten pat, b. 41978/3, t. 1, l. 40, 156.

¹⁷ 1951 m. gruodžio 14–17 d. teismo nuosprendis S. Narbutui, B. Živatkauskui, S. Rutkauskaitėi ir A. Mažeikiui, ten pat, b. 41978/3, t. 4, l. 351–357.

¹⁸ 1951 m. kovo 27 d. karinės čekistinės operacijos aktas, ten pat, f. K-19, ap. 1, b. 645, l. 76–77.

¹⁹ V. Barausko 1951 m. kovo 28 d. tardymo protokolas, ten pat, f. K-1, ap. 58, b. P-18707, l. 21.

²⁰ 2017 m. liepos 16 d. Blinstrubiškių miške pasakojo J. Kačinskas.

²¹ *Laisvės kovų aukos...*, p. 64; A. Pocius, *Kovos už Lietuvos laisvę ir Kęstučio apygardos partizanai, Aitvarai. Simono Stanevičiaus bendrijos metraštis*, t. 6: Kęstučio apygardos partizanai, ats. red. J. Girdzijauskas, Kaunas, 1998, p. 154–155.

Blinstrubiškių miško kautynėse, verždamiesi iš žeminės žuvo: Birutės rinktinės štabo viršininkas Vincas Pluščiauskas-Aras (g. 1915 m.), Dubysos rajono Administracijos ir ūkio skyriaus viršininkas Napoleonas Lukošius-Jaunutis (g. 1932 m. Pikelių k., Eržvilko vls.), partizanai Simas Lukošius-Jurgutis (g. 1927 m. Pikelių k., Eržvilko vls.), Antanas Narbutas-Arūnas (g. 1930 m. Galkaičių k., Viduklės vls.), Jonas Narbutas-Andrius (g. 1929 m. Galkaičių k., Viduklės vls.) ir Bronius Žalkauskas-Beržas (g. 1928 m. Apusinių k., Viduklės vls.). Be to, rengiant operaciją suimtas prieš mėnesį į partizanų gretas įstojęs Vytautas Barauskas-Teišutis (g. 1930 m. Talkininkų k., Viduklės vls.)²²; šis partizanas buvo nužudytas 25 metams lagerio ir 5 metams be teisių, su turto konfiskavimu²³.

Pagal saugumo dokumentus, operacijos metu iš Blinstrubiškių miško žeminės paimta: 3 automatai SVT, 2 automatai MP, vokiškas automatas, pistoletas-kulkosvaidis PPS, 4 neautomatiniai šautuvai, 6 pistoletai, 526 skirtingo kalibro šoviniai, 2 rašomosios mašinelės (jas atsisaukdami partizanai bandė pasiimti su savimi²⁴), radijo imtuvas „Elektrosignal“ su baterijomis ir partizanų dokumentai²⁵. V. Barauskas tardomas pasakojo, kad partizanai žeminėje lietuvių kalba klausydavosi „Amerikos balso“²⁶ (šios laidos Lietuvai pradėtos transliuoti 1951 m. vasario 16 d.²⁷, t. y. vos mėnesį iki Blinstrubiškių miške surengtos operacijos).

Lakonišką saugumo darbuotojų operacijos ataskaitą papildė „iš lūpų į lūpas“ perduodami aplinkinių kaimų gyventojų pasakojimai. Teigiama, kad Blinstrubiškių miško žeminę išdavė partizanų rėmėjai Blinstrubai ir saugumo užverbuotas Blinstrubų žentas Žilys (šiuos pasakojimus patvirtinančių dokumentų nerasta). Be to, priduriama, kad po operacijos sribai kurį laiką saugojo Blinstrubų namus nuo partizanų

²² 1951 m. kovo 27 d. karinės čekistinės operacijos aktas, *LYA*, f. K-19, ap. 1, b. 645, l. 76–77.

²³ 1951 m. rugpjūčio 28 d. teismo nuosprendis V. Barauskui ir V. Blinstrubui, ten pat, f. K-1, ap. 58, b. P-18707, l. 208–210.

²⁴ V. Barausko 1951 m. kovo 28 d. tardymo protokolas, ten pat, b. P-18707, l. 26.

²⁵ 1951 m. kovo 27 d. karinės čekistinės operacijos aktas, ten pat, f. K-19, ap. 1, b. 645, l. 76–77.

²⁶ V. Barausko 1951 m. kovo 28 d. tardymo protokolas, ten pat, f. K-1, ap. 58, b. P-18707, l. 25.

²⁷ I. Zakšauskienė, *Vakarų radijo transliacijos į sovietinę Lietuvą 1950–1990 metais* (daktaro disertacija), Vilniaus universitetas, 2015, p. 54.

keršto, vėliau sodybos šeimininkai persikėlė gyventi kitur²⁸. Tačiau teiginiais apie Blinstrubų ir jų žento Žilio išdavystę verčia abejoti Vaclovo Blinstrubo areštas ir jam po penkių mėnesių skirtas 25 metų lagerio nuosprendis²⁹.

Reikia pridurti, kad kariniai veiksmai operacija Blinstrubišių miške neapsiribojo. Kitą dieną, 1951 m. kovo 28 d., Žalpių miške, už beveik 20 km į šiaurės vakarus nuo Blinstrubiškių miško žeminės, buvo surengta dar viena karinė čekistinė operacija, nusinešusi penkių laisvės kovotojų gyvybes³⁰. Svarstydamas apie S. Narbutui pavaldaus Žemčiūgo dalinio partizanų žūtį, partizanas Brukllys (pavardė nežinoma) dienoraštyje rašė:

Viešpatie, kodėl jie žuvo?.. Juk jiems vakare jų talkininkas pranešė, kad Paupio miške [kitas Blinstrubiškių miško pavadinimas. – Aut.] vienas esąs paimtas gyvas, nes iš paupiškių partizanų vienas kitas žinojo, kad čia, Žalpinėj, gyvena, o be to, tą dieną, kada Paupio miške buvo kautynės, vienas iš kareivių vienam piliečiui išsitaręs, kad dar esą Žalpinėj keletas prt. [partizanų. – Aut.] ir juos ten eisį paimti. Šitokias žinias buvo gavę Dovydo [Juozo Milkinto. – Aut.] vyrai. Ir kodėl jie nepasitraukė, kodėl jie negalėjo patikėti, daleiskim gandai³¹.

Taigi per dvi dienas tų pačių sovietų karinių dalinių surengtas operacijas Blinstrubiškių ir Žalpių miškuose buvo sunaikinti Birutės rinktinės ir Dubysos rajono partizanų štabai, žuvo vienuolika laisvės kovotojų. Po šių nelaimių 1951 m. liepos 15 d. partizanų Birutės rinktinė buvo išformuota³².

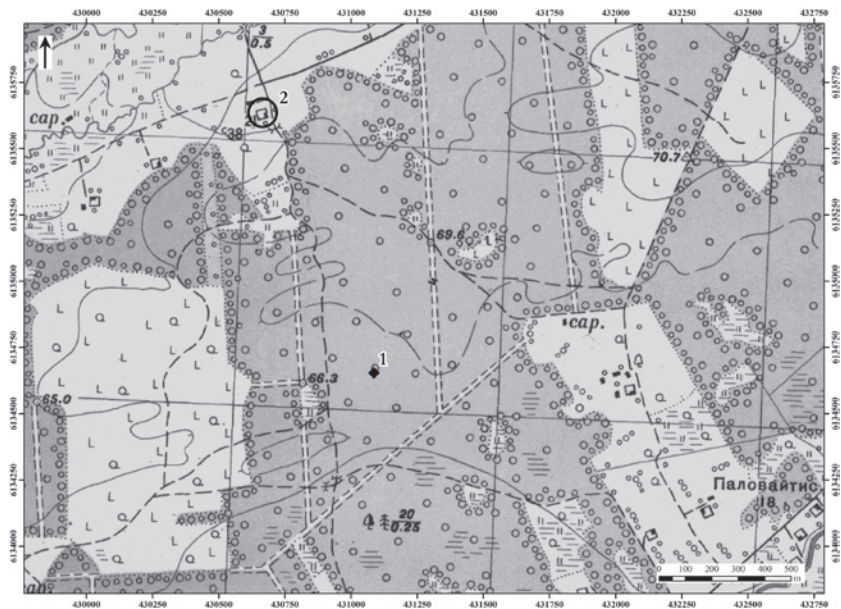
²⁸ 2017 m. liepos 18 d. Blinstrubiškių miške pasakojo Alfonsas Čepauskis, J. Kačinskas ir Juozas Trumpis.

²⁹ 1951 m. rugpjūčio 28 d. teismo nuosprendis V. Barauskui ir V. Blinstrubui, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-18707, l. 208–210.

³⁰ A. Pocius, *Kovos už Lietuvos...*, p. 153; A. Pocius, *Viduklės kraštas karų...*, p. 317–318; *Vakarų Lietuvos partizanų sritis...*, p. 81.

³¹ *Tada, kai žuvom dėl Tėvynės... (partizanų Audrelės, Povo, Oželio, Valstiečio, Balandžio, Bruklio dienoraščiai)*, redagavo D. Kuodytė, Kaunas, 1996, p. 195.

³² A. Bakšio 1952 m. gegužės 20 d. raportas A. Ramanauskui, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 33960/3, t. 11, l. 194.

Blinstrubiškių miškas 1950 m. sovietiniame kariniame topografiniame žemėlapyje (M 1: 25 000): 1 – partizanų žeminė; 2 – partizanų rėmėjų Blinstrubų sodyba. G. Petrausko brėž.

Blinstrubiškių miško žeminė ir jos aplinkos žvalgymai

Blinstrubiškių miško žeminė yra miško gilumoje, 38 kvartalo viduryje, 480–560 m į vakarus–pietvakarius nuo Paupį ir Sujainius jungiančio miško kelio. Remiantis 1950 m. sovietiniu kariniu topografiniu žemėlapiu (M 1:25 000), už 500 m į vakarus nuo žeminės plytėjo miško kirtimas, už 1 km į šiaurės vakarus gyveno partizanų rėmėjai Blinstrubai (šiandien sodyba sunykusi, išliko tik melioracijos kanalu nuo miško atskirta apidėmė) (1 pav.). Žeminė įrengta lygioje vietoje spygliuočių miške, į pietvakarius ir rytus nuo jos pelkėta; drėgno miško plotai pažymėti ir 1950 m. žemėlapyje. Į šias aplinkybes partizanai, rinkdami vietą žeminei ir ją statydami, privalejo atsižvelgti.

2 pav. Blinstrubiškių miško žeminės duobė, žvelgiant iš pietryčių.
G. Petrausko nuotr.

Žeminės duobė 2,8x4,2 m dydžio, iki 0,85 m gylio, pailga šiaurės–pietų kryptimi, jos šiaurinėje pusėje – spėjamo užversto apie 1,4 m pločio, 0,2 m gylio įėjimo griovys (2 pav). Įėjimas 2,5 m ilgio, su 4,4 m ilgio, 0,45 m pločio, 0,4–0,8 m gylio apkasu ir stačiai užlenktu 4,4 m ilgio atsišakojimu ties jo pradžia. Apkaso gale – 1,1x1,1 m dydžio, 0,55 m gylio duobė stacioniais sienelėmis ir plokščiu dugnu. Aplink žeminę supiltas 1,7–2,4 m pločio ties pagrindu pylimas (viename krašte jo žymių neišliko). Dar vienas netaisyklingas 5,8 m ilgio, 0,6–1,4 m pločio, 0,15–0,75 m gylio apardytas apkasas išlikęs į šiaurės vakarus nuo žeminės duobės. Be to, į šiaurę nuo duobės pastebimos kelios 0,9–1,2 m skersmens, 0,3–0,5 m gylio apkasų (?) duobės, pietų pusėje – apskrita 0,9 m skersmens, apie 1 m gylio šulinio duobė.

1965 m. Blinstrubiškių miške tebestovinčią, tačiau smarkiai sunykusią (išdaužytą), įgriuvusią žeminę savo akimis matė Viduklės būrio

šaulys Juozas Kačinskas. Esą tuo metu dar buvo pastebimi ryškūs pusiau virš žemės iškilusios žeminės kontūrai, žemės paviršiuje kyšojo konstrukcijos dalys – storos lentos; žeminė atrodė buvusi gerai užmaskuota.

Blinstrubiškių miško žeminės aplinkoje surengtų archeologinių žvalgymų metu rinkti duomenys apie 1951 m. kovo 27 d. kautynes, šio miško laisvės kovotojų gyvenimą ir buitį³³. Išsamūs žvalgymai metalo ieškikliu apėmė keturkampį 42–43x43–49 m dydžio plotą (iš viso apie 1950 m²), be to, ieškant kautynių ir partizanų žūties vietas, nesilaikant griežtos trajektorijos, išžvalgytas visas Blinstrubiškių miško 38 kvartalas ir 39 kvartalo vakarinė dalis (plačiausiai į šiaurės vakarus, šiaurės rytus ir pietus nuo žeminės).

Ekspedicijoje taikyta partizaninio karo kautynių vietose išbandyta ir patikrinta žvalgymų metodika³⁴. Siekiant kuo išsamesnių žvalgymų rezultatų, nurodytas plotas buvo padalytas į lygiagrečias, ties žeminės duobe statmenai susikertančias 2,5 m pločio juostas. Žvalgant buvo tikrinami visi metalo ieškiklio signalai³⁵, aptikti radiniai matuojami milimetro tikslumu tacheometru – tai leido nustatyti jų paplitimo ribas, analizuoti ir interpretuoti radinių išsidėstymo ypatumus. Žeminės duobę stengtasi išsaugoti autentišką, nesuardytą.

Archeologinių žvalgymų metu Blinstrubiškių miške aptikti 787 radiniai. Didžiausią jų dalį sudaro šaudmenys: nepanaudoti šoviniai, iššautų šovinių tūtelės ir kulkos. Aptiktos tūtelės ir kulkos liudija šūvius iš įvairių kalibrų ginklų. Iš rusiškų ginklų minėtini: karabinas „Mosin“, kulkosvaidis (abu – 7,62x54R mm), pistoletas-kulkosvaidis PPŠ, pistoletas TT (abu – 7,62x25 mm) ir sportinis 5,6 mm kalibro šoviniai šaudęs ginklas, vokiškų – karabinas „Mauser“ (7,92x57 mm)

³³ G. Petrauskas, A. Petrauskienė, Kęstučio apygardos Birutės rinktinės Dubysos rajono štabo žeminės Blinstrubiškių miške aplinkos žvalgymai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2017 metais*, Vilnius, 2018 (spaudoje).

³⁴ A. Petrauskienė, G. Petrauskas, V. Vaitkevičius, min. veik., p. 69–91; G. Petrauskas, A. Petrauskienė, V. Vaitkevičius, Iš Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio istorijos: 1949 m. rugpjūčio 13 d. Užpelkių miško kautynės, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2018, t. XXXVI (spaudoje).

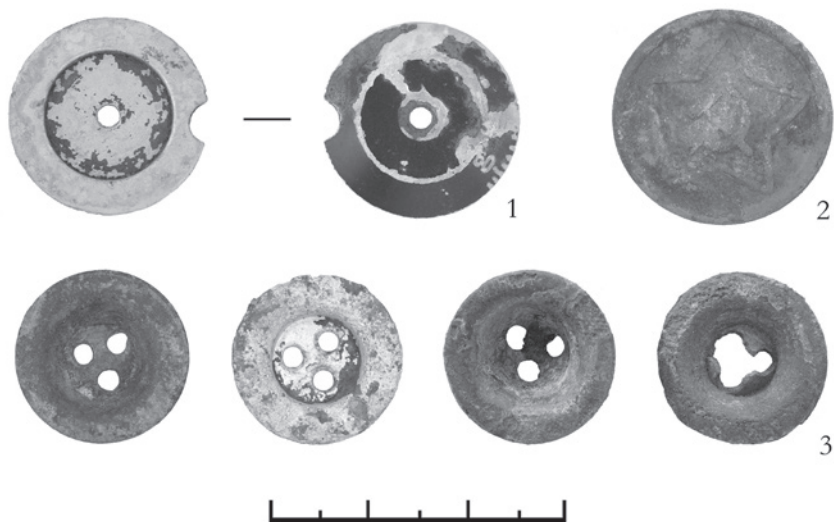
³⁵ Archeologinės ekspedicijos metu aptikti radiniai papildė Raseinių krašto istorijos muziejaus fondus.

ir nenustatyto modelio pistoletas (9x19 mm), prancūziškų – karabinas MAS-36 (7,5x54 mm), švediškių – 6,5x55 mm kalibro šoviniai šaudęs ginklas. Pastebėtina, kad ant dalies rusiškų 7,62x54R mm kalibro šovinių ir tūelių įmušta 1943 m., 7,62x25 mm kalibro šovinių – 1944 ir 1945 m., vokiškų karabino „Mauser“ šovinių ir tūelių – 1934–1942 m. pagaminimo data.

Žeminės aplinkoje surastos kelių vokiškų rankinių granatų dalys: „Stielhandgranate“ tipo granatos delseklis-degiklis, susprogsios „Eierhandgranate 39“ tipo granatos duženos ir tokios pat rankinės granatos mova. Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu datuojama vidutinio kalibro (100–150 mm) artilerijos sviedinio skeveldra, su Pirmojo pasaulinio karo arba dar ankstesnio laikotarpio įvykiais siejamas Austrijos ir Vengrijos imperijos „Mannlicher Artillery“ 1895 m. modelio durtuvas.

Žvalgant aptiktas nedidelis žiūronų fragmentas (3:1 pav.) laikomas partizanų ekipuotės dalimi, be to, su Blinstrubiškių miško partizanais siejama vokiškos uniformos švarko saga ir 4 kelnų sagos (3:3 pav.). Priešininčių uniformos detalė – saga su penkiakampe žvaigžde, kūju ir pjautuvu (3:2 pav.). Tiksli sagčių ir jų fragmentų (prie vienos sagtelės išliko odinio dirželio likučių) paskirtis – ekipuotės, uniformos ar paprastų kelnų susegimas – lieka neaiškus. Iš avalynės likučių atkreiptinas dėmesys į guminę bato pado dalį ir dviejų bato pasagėlių fragmentus, papuošalų – plačiais vertikaliais ranteliais puoštą žiedą. Tačiau pastarųjų radinių sąsajos su Blinstrubiškių miško partizanais kelia abejonių.

Partizanų buities reikmenys – antra didelė žeminės aplinkos radinių grupė. Tarp jų minėtinos įvairių indų ir stalo įrankių dalys: stiklinės, butelio ir buteliuko šukės, sulūžusių šaukštų ir šakučių dalys. Higienos reikmenimis laikoma sulankstyta dantų pastos tūtelė ir iš susuktos tūtelės padarytas skutimosi šepetėlis, medicinos reikmenimis – dvi panaudotos vaistų ampulės. Žeminės aplinkoje rasta įrankių: kirtiklis, žirklių dalis, peilio fragmentas, dar vieno peilio (?) kriaunos ir apkalas, keli atlenkiamo peiliuko fragmentai. Apie partizanų buitį leidžia

3 pav. Blinstrubiškų miško žeminės aplinkos radiniai: 1 – žiūronų dalis; 2 – sovietinės uniformos saga; 3 – vokiškos uniformos kelnų sagos. G. Petrausko nuotr.

spręsti keturios maistui gaminti ir šildyti naudotos viryklės viršutinės plokštės dalys ir penki žiedų fragmentai, į daug dalių subyrėjusio apsi-lydžiusio bakelio dangčio fragmentai, geležies skardos dėžės likučiai, akumuliatorius, baterijų ir galvaninių elementų dalys, savadarbė iš 1942 m. pagaminto rusiško 37 mm kalibro priešlėktuvinio šovinio tūtos pada-ryta žibalinė lempa, elektros lemputės fragmentas. Žvalgant aptikta radi-jo imtuvo detalių, kaip ir saugumo dokumentuose minimas iš žeminės paimtas imtuvas „Elektrosignal“³⁶, partizano V. Barausko tardymo protokolas³⁷ patvirtinta, kad Blinstrubiškų miško partizanai klausėsi radijo naujienų.

Iš kitų daiktų minėtina: SSRS 1946 m. 15 ir 20 kapeikų nominalo mo-netos, palapinės tvirtinimo skirstiklis ir 3 žiedai, ventilis bei laikrodžio

³⁶ 1951 m. kovo 27 d. karinės čekistinės operacijos aktas, *LYA*, f. K-19, ap. 1, b. 645, l. 76–77.

³⁷ V. Barausko 1951 m. kovo 28 d. tardymo protokolas, ten pat, f. K-1, ap. 58, b. P-18707, l. 25.

mechanizmo detalė. Dar keli buities reikmenys: vokiška atlenkiama šauktė ir šaukštas, skutimosi peiliukas su užrašu „ROTBAND / MOND-EXTRA“, aptikti kiek toliau nuo žeminės. Šie radiniai su partizaninio karo įvykiais nesusiję, juos Antrojo pasaulinio karo metais pametė koks nors Vermachto kariuomenės karys.

Žeminės konstrukcijos detalėmis laikomas uždėtinis vyris, L raidės formos durelių apkalas, kabliukas, įkalamas laikiklis vyriui, 7 tvirtinimo detalės, 37 gamyklinės vinys ir 9 nedidelės vinutės; atskirai minėtinos dvi kalvio darbo kaltinės vinys. Pastebėtina, kad ant kai kurių vinių išliko medinių žeminės konstrukcijų likučių, dalis vinių perdegusios. Pabaigoje minėtinas žvalgant žeminės aplinką surastas stačiakampis strypas, aliumininių dangtelių dalys, kelios rankenėlės, sąvaržėlė, odos žaliavos gabalėlis su dygsniavimo žymėmis, guminė cilindro formos mova, gumos atraižos ir įvairūs kiti nenustatytos paskirties daiktai.

Archeologinės ekspedicijos metu Blinstrubiškių miško žeminė netyrinėta. Tačiau jos duobėje nuvalytos ir užfiksuotos 2014 m. atkastos ir paviršiuje paskleistos krosnelės plytos, sutvarkyti žeminės duobės pakraščiai, siekiant nustatyti duobės struktūrą, stratigrafiją ir preliminarių aukštį, sukamuoju geologiniu grąžtu padaryti 9 gręžiniai. Nustatyta, kad krosnelės pagrindą sudaro trys 13,5x27,5 cm dydžio rausvų ir pilkšvai rusvo atspalvio plytų su perdegimo žymėmis eilės, ketvirtoji eilė apnykusi, ištrupėjusi. Plytų paviršius užfiksuotas 30–34 cm gylyje, antrojo lygio plytų (skaičiuojant nuo viršaus) paviršius pasiektas 38 cm gylyje (matuojant nuo žemės paviršiaus). Krosnelės pagrindas 37x65 cm dydžio, jo šiaurinė dalis nepasiekta.

Žeminės duobės kampuose ir viduryje, ilgųjų sienelių viduryje išgręžti gręžiniai atskleidė, kad duobė žeminei buvo iškasta gelsvame smėlyje, o pati žeminė į žemę įgilinta apie 1,15 m (nejudintas gruntas duobės vietoje pasiektas 59–72 cm gylyje). Daugelyje gręžinių aptikta gaisro pėdsakų – užfiksuoti kelių centimetrų storio degusių sluoksneliai, rasta 1,5 cm storio apdegusių medinių grindų atplaišų, spalių, apdegusio audinio skiautelių ir iki 3 cm dydžio angliukų. Gamtos tyrimų

centro doktorantas Kęstutis Peseckas, atlikęs žeminės duobės paviršiuje rastų apdegusių lentų ir grindų mėginių analizę mikroskopu, nustatė, kad Blinstrubiškių miško žeminei statyti naudota pušies mediena.

Archeologinių duomenų analizė ir interpretacija

Archeologiniai Blinstrubiškių miško žeminės aplinkos žvalgymai suteikė reikšmingų duomenų apie kautynes, partizanų gyvenimą ir buitį, leidžia atsakyti į dalį iškeltų klausimų, kelti naujus. Kartografavus radinius, atskleisti jų paplitimo dėsningumai, išskirti atskiri telkiniai. Išsamūs žvalgymai apėmė 20–25 m skersmens teritoriją apie žeminės duobę, tačiau gauti rezultatai rodo, kad radinių paplitimas šiame plote skiriasi. Didžiausias radinių telkinys užima 17x20 m dydžio plotą ties žeminės duobe ir iki 12 m į šiaurės rytus nuo jos. Šioje telkinio dalyje radiniai išsidėstę kur kas tankiau, neretai atstumas tarp jų siekia vos kelis centimetrus. Iš viso šiame radinių telkinyje surasti 475 radiniai (60,4 proc. visų žvalgymų radinių).

Didžiausią Blinstrubiškių miško žeminės aplinkos radinių dalį sudaro šaudmenys, tarp jų vyrauja vokiški ir prancūziški šoviniai, tūtelės ir kulkos. Iš vokiškų šaudmenų minėtini: 3 neiššauti karabino „Mauser“ šoviniai, 86 tūtelės ir 12 kulku, 5 sveiki pistoleto šoviniai, 5 tūtelės ir 3 kulkos. Prancūziški šaudmenys – 18 neiššautų karabino MAS-36 šovinių, 75 tūtelės ir 19 kulku. Karabino „Mauser“ šaudmenys daugiausia išbarstyti 11x11 m dydžio plote į šiaurės rytus nuo žeminės įėjimo, karabino MAS-36 šaudmenys paplitę mažiau centruotai, jų būta į visas puses nuo žeminės duobės.

Dėmesį atkreipia tai, kad didžioji šaudmenų dalis – neiššauti arba specialiai sulankstytos tūtelės, iššautų šovinių skaičius tarp jų stebėtinai mažas. Daugelis vokiško karabino „Mauser“ tūelių apačioje suplotos, kai kurios net sulenktos pusiau, dugneliai praplėsti replėmis, kapsulės išimtos (atskirai rastos dviejų išardytų šovinių kapsulės). Prancūziško karabino MAS-36 tūtelės taip pat daugiausia nenaudotos,

praplėstais kakleliais, dirbtinai vinimis (?) įmuštomis kapsulėmis ir išimtomis kulkomis. Atsižvelgiant į didelį specialiai sugadintų šovinių skaičių, manoma, kad partizanų nepanaudotus šovinius (sovietai vokiškų ir prancūziškų šaudmenų nenaudojo) po kautynių ar praėjus keleriems metams po jų surinko medžiotojai arba vietos gyventojai. Jie šovinius išardė, kad išimtų paraką, o nepastebėti sveiki šoviniai žemės paviršiuje liko gulėti iki šių dienų.

Rusiški šaudmenys radinių telkinyje sudaro nežymią dalį. Prie žeminės aptiktos vos dvi pistoleto-kulkosvaidžio PPŠ, dvi pistoleto TT ir viena karabino „Mosin“ tūtelė, nepanaudotas 7,62x54R mm kalibro šovinys ir 7,62x25 mm kalibro šovinio kulka. Surastos 6 sportinio mažo kalibro (5,6 mm) šovinių tūtelės, iš kurių penkios, iššautos vieno šaulio ir aptiktos 0,5 m skersmens plote, 8,2 m į vakarus nuo žeminės duobės, su kautynėmis greičiausiai nesusijusios. Remiantis pateiktais duomenimis, daroma išvada, kad puldamos sovietų pajėgos prie žeminės beveik arba visai nešaudė. Su žeminės puolimu arba vėliau vykusia apieška siejama tik šalia jos aptikta sovietinės kariuomenės uniformos saga. Tačiau žvelgiant iš kitos pusės, apie Blinstrubiškių miške vykusias kautynes ir partizanų gynybą leidžia kalbėti didžiajame radinių telkinyje prie žeminės duobės aptiktos vokiškų rankinių granatų dalys.

Itin įdomus radinys – Blinstrubiškių miško žeminės aplinkoje aptiktas sulankstytas akumuliatorius, pabirusios baterijų ir galvaninių elementų dalys: stačiakampės pagrindo plokštelės, akytosios medžiagos likučiai, strypeliai, dangteliai, daugiagyplių izoliuotų laidų fragmentai; iš viso Blinstrubiškių miško partizanai turėjo ne mažiau kaip 80 galvaninių elementų (4 pav.). Šie radiniai pasklidę po visą telkinį, tačiau jų taip pat daugiausia surasta nedideliame plotelyje į šiaurę ir šiaurės rytus nuo žeminės. Nors baterijų ir galvaninių elementų iki šiol aptikta tyrinėjant Daugėliškių miško³⁸, Zervynų (Palkabalio) miško

³⁸ A. Petrauskienė, G. Petrauskas, V. Vaitkevičius, min. veik., p. 125.

(Varėnos r.)³⁹, Šimonių girios⁴⁰ ir Butkiškio kaimo⁴¹ (abu – Anykščių r.) partizanų bunkerius, didelis Blinstrubiškių miško žeminės aplinkoje surinktų elementų skaičius kelia ypatingą susidomėjimą. Žeminėje įsikūrę rinktinės ir rajono štabai buvo gerai apsirūpinę maitinimo šaltiniais – šiandien tai didžiausias partizaninio karo laikotarpio baterijų ir galvaninių elementų rinkinys Lietuvoje.

Apie žeminės duobę išsidėsčiusių radinių telkinį iš pietų pusės juosia apie 5 m pločio tuščias tarpas – 16x23 m dydžio plote, kitaip nei prieš tai aprašytame telkinyje, aptikta vos 10 radinių. Atskira nedidelė radinių grupė pasklidusi 50,45–67,2 m atstumu į šiaurės vakarus nuo žeminės duobės. Čia rasti keli rusiški šaudmenys ir Antrojo pasaulinio karo laikų artilerijos sviedinio skeveldra. Archeologinių žvalgymų metu radinių aptikta iki 315 m atstumu nuo žeminės. Tarp vietos gyventojų paplitęs pasakojimas apie partizanų atsitraukimą pietvakarių kryptimi⁴², tačiau tos dalies patikrinimas žymesnių rezultatų nedavė – žvalgant šia kryptimi rasti vos 3 šaudmenys.

Atskiro dėmesio nusipelno 100 m į pietryčius nuo žeminės duobės išlikęs krūmais apaugęs 3 m ilgio, 1,4 m pločio, 0,6 m gylis apkasas su 1 m ilgio, iki 0,9 m pločio atsišakojimu pietiniame gale. Apkaso duobėje aptikta 13 iššautų karabino MAS-36 ir viena karabino „Mauser“ šovinio tūtelė. Tikėtina, kad iš apkaso atsišaudydami puolant sovietų kariams iššovė du partizanai – tam panaudotos nepilnos trys prancūziško karabino apkabos ir vienas vokiško karabino šovinys. Prie apkaso daugiau radinių nerasta, tolesnius žvalgymus apribojo šalia jo augantis tankus eglynas.

Dideliu radinių skaičiumi išsiskiria plotai į šiaurės rytus nuo žeminės. Pelkėtame miško kirtime, už beveik 64 m nuo žeminės duobės

³⁹ A. Žilinskaitė, G. Vėlius, Genio grupės štabo bunkeris Zervynų-Palkabalio miške, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012 metais*, Vilnius, 2013, p. 653.

⁴⁰ G. Vėlius, Algimanto apygardos štabo bunkerio Šimonių girioje tyrimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2015 metais*, Vilnius, 2016, p. 525.

⁴¹ G. Vėlius, Karaliaus Mindaugo (Kalnų) partizanų srities štabo bunkeris, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014 metais*, Vilnius, 2015, p. 598.

⁴² Vietos žmonės partizanų žūties vietą, pažymėtą ažuoliniu kryžiumi, nurodo apie 290 m į pietvakarius nuo žeminės.

rastas Austrijos ir Vengrijos imperijos „Mannlicher Artillery“ 1895 m. modelio durtuvas, dar už 80 m užfiksuotas naujas 26x50 m dydžio radinių telkinys. Čia tarp keliolikos rusiškų 7,62x54R mm ir 7,62x25 mm kalibro šaudmenų aptiktas geležinis šaukštas, peilis, rankinio laikrodžio detalė, vokiškas Antrojo pasaulinio karo laikotarpio skutimosi peiliukas ir kiti daiktai.

Paskutinis radinių telkinys nuo žeminės nutolęs beveik 280 m. Šiame telkinyje, 17x24 m dydžio plote, rasta Vermachto kario atlenkiama šakutė ir šaukštas, keli vokiški šaudmenys, tačiau didžiausio dėmesio nusipelno net 246 nepanaudoti rusiški 7,62x25 mm kalibro šoviniai. Jie išberti į kelias atskiras krūveles, o didžiausioje krūvelėje rasti 123 šoviniai. Šie radiniai, kaip ir netoliese surasta rusiška šarvamušė pade-gamoji, trasuojanti kulkosvaidžio kulka ir švediška 6,5x55 mm kalibro kulka su Blinstrubiškių miško partizanais nesusiję ir liudija Antrojo pasaulinio karo įvykius miške.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad tarp šaudmenų vyraujantys nepanaudoti vokiški ir prancūziški šoviniai, siekiant išberti paraką sugadintos tūtelės patvirtina vietos gyventojų pasakojimus, kad kautynės prie Blinstrubiškių miško žeminės nevyko. Atlikus archeologinius žvalgymus, liko nenustatyta kautynių vieta, sovietų pajėgų puolimo ir partizanų atsitraukimo kryptys. Tačiau prie žeminės surastos vokiškų rankinių granatų dalys, į pietryčius nuo žeminės esantis apkasas su iššautomis vokiškomis ir prancūziškomis tūtelėmis liudija partizanų pasipriešinimą. Šie radiniai leidžia spėti, kad kautynių ir partizanų žūties vietos reikia ieškoti pietų, pietvakarių ir pietryčių kryptimis. Pateikėjų pasakojimai, grėžinių stulpeliuose aptiktos apdegusių lentų atplaišos, angliukų telkiniai, žvalgant surastos perdegusios vinys – tai kautynių metu kilusio gaisro įrodymas.

Apibendrinimas ir išvados

Blinstrubiškių miško partizanų žeminė užima svarbią vietą Lietu-

vos partizaninio karo pasakojime. 1950 m. lapkritį žeminėje įsikūrė Kęstučio apygardos Birutės rinktinės Dubysos rajono partizanai, joje veikė net du – rinktinės ir rajono – štabai. 1951 m. kovo 27 d. Blinstrubiškių miške kilusių kautynių metu žuvo šeši laisvės kovotojai: Birutės rinktinės štabo viršininkas Vincas Pluččiauskas-Aras, Dubysos rajono Administracijos ir ūkio skyriaus viršininkas Napoleonas Lukošius-Jaunutis, partizanai Simas Lukošius-Jurgutis, Antanas Narbutas-Arūnas, Jonas Narbutas-Andrius ir Bronius Žalkauskas-Beržas; Vytautas Barauskas-Teisutis buvo suimtas gyvas, Antanas Janušas-Skudutis žūtis ir suėmimo išvengė. Žeminės sunaikinimas ir partizanų žūtis Birutės rinktinės ir Dubysos rajono partizanams sudavė skaudų smūgį.

Atkūrus nepriklausomybę, Blinstrubiškių miško žemine, partizanų jamžinimu daugiausia rūpinosi vietos bendruomenė, valstybės institucijos ilgai išliko stebėtojomis. Pastarųjų metų įvykiai – savavališki žeminės kasinėjimai ir atstatymo darbai, su jais susiję teisiniai veiksmai atvėrė opią Blinstrubiškių miško žeminės teisinio statuso, jos išsaugojimo ir mokslinio pažinimo problemą.

Žeminės aplinkoje surengti archeologiniai žvalgymai išplėtė ir praturtino iki šiol pagal sovietų saugumo bylų duomenis piešiamą Blinstrubiškių miško partizanų paveikslą. Žvalgant aptikti 787 radiniai suteikė reikšmingų duomenų apie šiame miške įvykusias kautynes, laisvės kovotojų ginkluotę, kasdienybę ir buitį. Archeologinė ekspedicija, siekdama išsaugoti autentišką žeminės vietą ir jos aplinką, nustatė žeminės aukštį, naudotos medienos rūšį, patvirtino pasakojimą apie kautynių metu žeminėje įsiplieskusį gaisrą, galiausiai sukaupė vertingos metodinės patirties. Tikslios kautynių ir partizanų žūtis vietos nustatymas išlieka ateities tyrimų uždaviniu.

Blinstrubiškių miško žeminės aplinkos žvalgymai – tai dar viena archeologinė ekspedicija, atskleidusi didelę kompleksinių tyrimų reikšmę ir galimybes. Išsamūs Lietuvos partizaninio karo tyrimai galimi tik lyginant istorinius ir archeologinius duomenis, ieškant jų dermės, analizuojant ir interpretuojant gautus rezultatus.

P a d ě k a

Blinstrubiškių miško žeminės aplinkos žvalgymams paramą skyrė Raseinių rajono savivaldybės administracija, istorinių duomenų, inventoriaus ir visokeriopą pagalbą suteikė: Liudas Bagdonas, Andrius Bautronis, Alfonsas Čepauskis, Juozas Kačinskas, Pranas Laurinavičius, Kęstutis Peseckas, Vilius Skavidis, Juozas Survila ir Juozas Trumpis. Be to, straipsnio autoriai nuoširdžiai dėkoja archeologinės ekspedicijos dalyviams: Gabrielei Aputytei, Agnei Čėsnaitei, Rasai Duobaitei-Bumbulienei, Neringai Kitrytei, vrš. Ernestui Kuckailiui, Žilvinui Montvydui, Vismantui Muraliui, Ievai Stachovaitei, Ievai Šimanauskaitei, Danieliui Zarembai, Karolinai Želvei, talkininkams Rolandui Dumskiui, Robertui Juščiui, Elonai Lovčikienei, Evaldui Teišerskui ir prof. dr. Vykintui Vaitkevičiui.